

Jan-Otto Andersson

Vapauden, oikeudenmukaisuuden ja hoidon taloustiede

Taloustieteen ratkaisevin arvo on vapaus. Tämä näkyy keskeisissä käsitteissä 'kuluttajan vapaa valinta', 'vapaat markkinat', 'vapaakauppa' ja 'vapaa kilpailu'. Taloustieteen ja liberalismiin läheinen yhteys on korostunut uusliberalismin nousun myötä. Talousoppineet – muiden muassa Friedrich von Hayek ja Milton Friedman – ovat muodostaneet uusliberalismin *avantgarden*.

Friedmanin teosten nimet osoittavat, mistä on kyse. Kirjassaan *Freedom and Capitalism* (1962) Friedman argumentoi sen puolesta, että ainoastaan kilpailullinen kapitalismi on yhdistettävissä taloudelliseen vapauteen, joka on edellytys poliittiselle vapaudelle. *Free to Choose* (1980), jonka hän kirjoitti vaimonsa Rosen kanssa, on maailmanlaajuinen *bestseller*, jossa kirjoittajat haluavat osoittaa, että valtion hallinnolliset toimenpiteet ovat kaventaneet yksityishenkilöiden vapautta, ja että talouden kontrolli ja verotus ovat estäneet vaurauden kertymistä.

Vapausarvon keskeinen rooli taloustieteessä ilmenee oikeastaan vielä selvemmin vasemmistolaisien taloustieteilijöiden kirjoituksista. Amartya Senin kirja *Development as Freedom* (1999) on tästä hyvä esimerkki. Sen tarkoittaa 'kehityksellä' ihmisten reaa-

lisen vapauden laajenemista. Ihmisten kyky (*capability*) toimia tai olla tavalla, jota he itse arvostavat, on kehityksen tärkein kriteeri. Toisaalta kehityksen edellytyksenä on ihmisten taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen vapaus. "Vapaudet [*freedoms*] eivät ole vain kehityksen ensisijaisia päämääriä, vaan ne ovat myös sen pääkeinoja." Poliittiset vapaudet parantavat ihmisten taloudellista turvallisuutta. Sosiaaliset mahdollisuudet helpottavat taloudellista osallistumista koulutuksen ja terveydenhoidon kautta. Paremmat taloudelliset edellytykset johtavat sekä henkilökohtaiseen vaurauteen että mahdollisuuden rahoittaa erilaisia sosiaalisia tehtäviä. Eri vapauslajit vahvistavat toisiaan.

Toisin kuin Friedman, Sen painottaa tasa-arvon merkitystä vapauden rinnalla. Kun Friedmanin kertomuksen kuninkaana häärää vapaa kuluttaja, Senin kuningas on vapaa kansalainen demokraattisessa yhteiskunnassa. Hänen lähestymistapansa ei eroa suuresti Marxin ajatuksista vapaan ajankäytön ja vapaiden yhdistyneiden tuottajien ihanteista. Sen lähestyminen myös Rawlsin ajatusta, jonka mukaan tärkeintä on parantaa kaikkein huonoimmassa asemassa olevien valinnanvapautta.

Monet taloustieteilijät ovat olleet Senin tapaan kiinnostuneita vapauden lisäksi myös tasa-arvosta, mutta viime

aikoina on noussut esille myös kolmas arvo: hoiva tai huolenpito. Varsinkin feministiset taloustieteilijät ovat nostaneet hoivan vapauden ja tasa-arvon rinnalle. Irene van Staveren näkee triadissa *freedom–justice–care* arvot, jotka vastaavat Ranskan vallankumouksen arvoja, *liberté–égalité–fraternité*, sekä Karl Polanyin kolmea talouden järjestämisen tapaa: *exchange–redistribution–reciprocity* eli *agora–polis–oikos*. Nancy Folbre on kirjoittanut tärkeän teoksen *The Invisible Heart*, jossa hän korvaa klassisen 'näkyttömän käden' 'näkyttömällä sydämellä'. Julie A. Nelson taas esittää kirjassaan *Economics for Humans*, että kone-metafora kuvaa taloutta paljon huonommin kuin sydän- ja verenkierto-metaforat.

Feminististen taloustieteilijöiden ohella hoiva saa tukea myös muista uusista suunnista: onnellisuuden taloustieteestä, käytäytymisen taloustieteestä sekä ekologisesta taloustieteestä.

Onnellisuustutkimus on osoittanut, kuinka tärkeitä läheiset perhe- ja ystävyysuhteet ovat verrattuna esimerkiksi tuloihin tai koulutukseen. Johtava työmarkkinatutkija Richard Layard kirjoittaa kirjassaan *Happiness*,

että progressiivisempi verotus nostaisi keskimääräistä onnellisuutta, koska se luultavasti vähentäisi keskinäistä kilpailua työmarkkinoilla ja antaisi lisää aikaa perheelle ja muuhun onnellisuuden kannalta tärkeämpään toimintaan.

Behavioristiset taloustieteilijät ovat huomanneet, että ihmiset eivät toimi pelkästään *homo oeconomicus* -mallin mukaisesti. Suurin osa meistä on *homo reciprocans* -ihmisiä, jotka ovat valmiit uhrautumaan yhteisen hyvän ja yhteistyön ylläpitämiseksi. Kirjan *Moral Sentiments and Material Interests. The Foundations of Cooperation in Economic Life* kirjoittajat osoittavat, että taloustieteilijöiden on muutettava ihmiskuvansa, jotta he pystyisivät ymmärtämään ihmisten jokapäiväistä toimintaa markkinoilla ja yhteiskun-

nassa yleensä. Meille on erinomaisten tärkeää, että ihmiset toimivat normien mukaisesti, ja että he kantavat huolta yhteisistä asioista oikeudenmukaisella tavalla.

Ekologisen taloustieteen ydinkäsite on kestävyys (*sustainability*). Huolenpito luonnosta ja tulevista sukupolvista on kestävyuden tunnusmerkkejä. James Gustave Speth, pitkäaikainen USA:n ympäristöliikkeen johtohahmo huomauttaa, että uudet arvot ovat syrjäyttämässä traditionaalisia vapaan talouden arvoja. Hän kirjoittaa uudessa tulevassa ”jälki-niukkuussivilisaatiota” hahmottavassa teoksessaan *The Bridge at the Edge of the World. Capitalism, the Environment, and Crossing from Crisis to Sustainability*:

”Uuden arvojen sarjan esiin

murtautuminen muodostaa perustan koko maapallonlaajuiselle yhteiskunnallemme. Konsumerismi, individualismi ja luonnon hallinta – eilispäivän johtavat arvot – ovat väistyneet uuden kolmikolon tieltä: elämänlaatu, inhimillinen solidaarisuus ja ekologinen herkkyys.”

The Dismal Science – Ruskinin tapa kuvata taloustiedettä – on muuttumassa. Vapauden ylikorostus ja kynninen ihmisenäkemykset ovat edelleen sen tuntomerkkejä, mutta sen marginaalissa tapahtuu mielenkiintoisia siirtoja kohti solidaarisempaa ja huolehtivampaa ajattelutapaa.

